

Naučnice u društvu

**Women Scholars
and Scientists in Society**

**Urednice:
Lada Stevanović
Mladena Prelić
Miroslava Lukić Krstanović**

Institute of Ethnography SASA

WOMEN SCHOLARS AND SCIENTISTS IN SOCIETY

Proceedings from the Conference Held on 11–13 February 2020,
at Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade

Editors:

Lada Stevanović

Mladena Prelić

Miroslava Lukić Krstanović

Belgrade 2020

Etnografski institut SANU

NAUČNICE U DRUŠTVU

Radovi sa konferencije održane od 11. do 13. februara 2020.
u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti u Beogradu

Urednice:

Lada Stevanović

Mladena Prelić

Miroslava Lukić Krstanović

Beograd 2020

Programski odbor konferencije *Naučnice u društvu*:

Akademik Vladimir S. Kostić, predsednik SANU

Akademik Nada Milošević Đorđević

Prof. dr Tanja Ćirković Veličković, dopisni član SANU

Prof. dr Ljubinka Trgovčević

Prof. dr Mirjana Rašević

Izdavač:

Etnografski institut SANU

Kneza Mihaila 36/IV, Beograd, tel. 011 2636-804

e-mail: eisanu@ei.sanu.ac.rs

<http://www.etno-institut.co.rs>

Za izdavača: Dragana Radojičić

Urednice:

Lada Stevanović

Mladena Prelić

Miroslava Lukić Krstanović

Recenzenti:

prof. dr Ljubinka Trgovčević

prof. dr Jelena Đorđević

dr Srđan Radović

Lektura i korektura (srpski jezik): Ivana Ralović

Prevod, lektura i korektura (engleski jezik): Obrazovni centar ILAS i autori

Dizajn korica: Dimitar Vuksanov

Priprema za štampu: Davor Palčić

Štampa: 4Print Studio

Tiraž: 300 primeraka

ISBN 978-86-7587-106-4

Zbornik Naučnice u društvu: radovi sa konferencije održane od 11. do 13. februara u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti u Beogradu, predstavlja jedan od rezultata projekta Položaj naučnica u društvu i na tržištu rada u Srbiji Etnografskog instituta SANU. Projekat je podržan u okviru Programa participacije Uneska 2018/2019.

SADRŽAJ

Predgovor	11
-----------------	----

I. NAUČNICE U/O DRUŠTVU

Dragana Popović	
Borba za osvojeno: istraživačice u prirodnim naukama . . .	19
Marijana Pajvančić	
Rodna ravnopravnost u nauci – jednake mogućnosti i posebne mere	29
Jelena Petrović	
Feministička teorija i praksa: (dis)kontinuirano prevazilaženje granica	41
Sanja Lazarević Radak	
„Patriotkinje, domaćice, majke i lepotice“: trivijalizacija vesti o naučnicama u Srbiji	51
Tatjana Rosić Ilić	
Moć, umrežavanje i prakse otpora rodnom režimu u polju naučnoistraživačkog rada	57
Daša Duhaček, Milica Miražić	
Rodna perspektiva u nastavi na Univerzitetu u Beogradu .	73
Jelena Čeriman, Irena Fiket	
Intra-family Engagement? A Study of Female Academic Staff at the University of Belgrade	89
Isidora Jarić	
Da li rod umanjuje karijerne potencijale žena u akademskoj profesiji? Studija slučaja polja visokog obrazovanja u Srbiji	99

II. NAUČNE DISCIPLINE I RODNA RAVNOPRAVNOST

Dubravka Đurić	
Ažinova škola poezije: konstrukcija istorije i budućnost <i>druge linije</i>	113
Olga Atanacković	
Žene u astrofizici	121
Senka Gavranov, Aleksandra Izgarjan, Slobodanka Markov	
Zastupljenost žena u STEM naukama: oblast matematike u periodu od 1980-ih do 2010-ih godina	131
Zorica Mršević	
Strategije akterki feminističke jurisprudencije	141
Vladislava Gordić Petković	
Vrednovanje ženskog stvaralaštva i kritičkog doprinosa žena u nauci o književnosti	155
Lada Stevanović	
Istorijska antropologija žena na Balkanu: metodologija i škola Svetlane Slapšak	163
Magdalena Sztandara	
Angažovanje na etnografskom terenu: pozicioniranje, identiteti i aktivnosti	171
Aleksandra Pavićević	
Da li u antropologiji postoje <i>ženske</i> teme? Prilog kritičkoj istoriji discipline	181
Svenka Savić	
Centar za rodne studije Univerziteta u Novom Sadu: doktorske studije	191

III. REGIONALNE I GLOBALNE PARALELE

Ana Luleva	
Does Gender Matter? Current Academic and Public Discourses in Bulgaria	213

Mirjana Prošić-Dvornić	
What Can Women Do: Making the Hidden Women's Culture Visible	221

Vladana Vukojević	
Gender Equality at Research and Higher Education Institutions in Sweden and Strategies for Achieving Equal Opportunities	233

IV. FEMINISTIČKO ZNANJE I OBRAZOVANJE KROZ ISTORIJU

Jelena Batinić	
Žensko pitanje, obrazovanje i jugoslovenska država u revolucionarnom periodu 1942–1953	255

Sanja Petrović Todosijević	
Socijalistička učiteljica – novo lice roda	263

Adriana Zaharijević	
Socijalizam i feminizam na <i>Istoku</i>: neobični slučaj Jugoslavije	273

Stanislava Barać	
Feminističke studije periodike u Institutu za književnost i umetnost	283

Jelena Milinković	
Savremeno proučavanje feminističkih časopisa: <i>Ženski pokret</i> (1920–1938)	293

Žarka Svirčev	
Centar za ženske studije između dva svetska rata	301

Ana Kolarić	
Feminističko znanje i pedagogija: ženska i feministička periodika u nastavi	309

Katarina Lončarević	
Feminističko znanje u visokoškolskom obrazovanju i naučnoj periodici	317

V. BITI NAUČNICA: INTERPRETACIJE

Svetlana Slapšak

**Bolje nacista nego žena: neki vidovi namernog
zaboravljanja Anice Savić Rebac 333**

Ivana Bašić

Ksenija Atanasijević – autoportret u portretima 343

Ivana Pantelić, Dragomir Bondžić

**Život i rad Smilje Kostić-Joksić (1895–1981) profesorke
Medicinskog fakulteta u Beogradu 351**

Margareta Bašaragin, Draga Gajić

**Dr Margita Hercl (1900–1942): antifašistkinja
i lekarka 361**

Gordana Stojaković

Palimpsest o Ani 373

Sanja Kojić Mladenov

Marica Radojčić: naučnica i umetnica 391

Ervina Dabižinović

**Mileva Filipović – začetnica rodnog diskursa
u Crnoj Gori 401**

Larisa Orlov Vilimonović

**Između Lete i Mnemosine: slučaj jedne (ne)zaboravljene
vizantološkinje 409**

Selena Rakočević, Mladena Prelić

Sestre Janković: pionirski rad na polju etnokoreologije . . 421

Sonja Radivojević

**Biti žensko u srpskoj tradicionalnoj i savremenoj
kulturi: etnografski rad Miroslave Malešević kroz
prizmu rodnog pitanja 431**

VI. ZAVRŠNI OSVRT

Miroslava Lukić Krstanović

Biti žena u nauci – naučnica: problemi i perspektive.

O projektu Etnografskog instituta SANU pod

pokroviteljstvom Uneska 443

Biti žena u nauci – naučnica: problemi i perspektive. O projektu Etnografskog instituta SANU pod pokroviteljstvom Uneska

Zašto je važno govoriti, pamtiti, evocirati i ispunjavati saznajne praznine o naučnicama? Ova i druga pitanja su tema projekta Etnografskog instituta SANU u okviru Uneskovog Programa participacije 2018/2019. pod nazivom *Položaj naučnica u društvu i na tržištu rada u Srbiji / The Status of Women Scholars and Scientists in the Labour Market and Society in Serbia*. U radu se daje pregled, iznose problemi i tendencije proistekle iz ovog Projekta.

Ključne reči: projekat, naučnice, položaj, Unesko, Srbija, problemi.

Doprinosi žena u nauci jesu ogromni, znanja o njima su oskudna, a njihovi statusi ukazuju na ambivalentnost između deklarativnih i realnih pozicija u društvu. U protokolima se obično naglašava da je položaj i uloga naučnica od vitalnog značaja u domenu rodne ravnopravnosti i društvenog razvoja na nivou međunarodno dogovorenih ciljeva, a što je u skladu sa programom Ujedinjenih nacija i Agendom za održivi razvoj do 2030. godine. Međutim, samo 30% svih zemalja ima raspoložive podatke o nacionalnom udelu istraživačica u postizanju pariteta (2016). Prema statistici UN, 30% svetskih istraživača su žene, mnoge su postigle vrhunske rezultate, stekle visoka naučna zvanja, pa i pored toga postoji rodni jaz, kada je reč o naučnom vrednovanju u okviru još uvek dominantne moći muške hegemonije. Kako se naglašava u dokumentima Uneska, nije postignut rodni paritet u pogledu istraživača i istraživačica, a vertikalna i horizontalna segregacija ukazuju na prepreke.¹ Naučnice „žive s preprekama“, što usporava, ponekad i koči isticanje njihovih stvarnih vrednosti. Ta uporna nevidljivost traži postojanu vidljivost od izjava do stvarnih namera. Generalna skupština Ujedinjenih nacija 2015. godine proglasila je 11. februar Danom žena i devojaka u nauci,² sa ciljem da se naučnicama omoguću pun i ravnopravan pristup kako bi se pove-

¹ U zvaničnoj terminologiji koristi se i metafora stakleni plafon (*glass ceiling*), kojim se označavaju nevidljive prepreke proistekle iz struktura moći, gde su naučnice još uvek nedovoljno isticane.

² <https://en.unesco.org/commemorations/womenandgirlscienceday>

ćalo njihovo prisustvo u svim domenima nauke, društva i na tržištu rada. Kodeksi, protokoli i proklamovane mogućnosti o rodnoj ravnopravnosti često jesu paravan iza koga se još uvek sučeljava podvojenost naučnice u institucionalnom formatu i njene stvarne ličnosti.

U Srbiji je u poslednjih trideset godina porastao broj žena zaposlenih u naučnim institucijama. Uz to, broj upisanih studentkinja na Univerzitet u Beogradu poslednjih deset godina udvostručio se, što odslikava i svetske trendove, pa ipak akademska karijera za žene i dalje nije prestižno zanimanje,³ posebno kada se zna da postoji razlika u visini novčanih prihoda (*gender pay gap*) i drugih nadoknada. Žene su danas prisutne u visokoobrazovnim i naučnim institucijama, što bi podrazumevalo da se njihov društveni i ekonomski status vrednuje na ravnopravan način. Podaci Republičkog zavoda za statistiku pokazuju da je zastupljenost naučnica u Srbiji oko 51%.⁴ S druge strane, njihov status zavisi od mnogih problema koji predstavljaju realno stanje društvenih, ekonomskih, političkih prilika u Srbiji, posebno nepodaštavanog položaja nauke u društvu.⁵ Na prvi pogled statistika ohrabruje, ali svakodnevica naučnica obeshrabruje i pokreće mnoga pitanja koja traže odgovore i promene. Žene – naučnice su postigle status priznavanja i jednakosti, ali one su još uvek protagonistkinje permanentne borbe za osvajanje već osvojenih prostora (Popović 2012, 162). Izložene su sistemskoj inhibiciji, što podrazumeva izraziti napor da savladaju otpor koji je postojao u njihovom društvenom okruženju, kao i prevazilaženja sopstvene marginalnosti „oslobađanjem“ od društvenog konstrukta rodnosti (Blagojević 2015, 220). Rodna ravnopravnost naučnica u Srbiji proizilazila je i proizilazi iz istorijskih okolnosti koje su se zasnivale na patrijarhalnim načelima, odolevanju stereotipa okoštalih tradicija, mizoginiji, diskriminaciji i uvek iznova dokazivanju oličenom u sintagmi ja-žena-naučnica-ovde-sad-nekad. Da, to je hrabro probijanje da budu vidljive, pravedno zastupljene kroz kulturu pamćenja, da budu nagrađivane, ne samo naučno nego i društveno priznate. Njihova moć znanja i dostignuća je neosporna, pa ipak malo se zna, govori, pamti i piše.

³ Prema podacima Uneska, na primer, manje se objavljuju publikacije žena u nauci, one su manje plaćene za svoja istraživanja i ne napreduju u karijeri koliko muškarci. <https://news.un.org/en/story/2020/02/1057111>

⁴ O tome zapravo ne postoje precizni statistički podaci, jer se posebno izdvajaju kategorije istraživača i profesora univerziteta. “University of Belgrade, ranked third, with 53.5% share of women’s authorship in the total number of published” (Leiden Ranking for 2019), <https://www.leidenranking.com/ranking/2019/list>

⁵ Najviše nedoumica stvaraju velika obećanja državne administracije i realno stanje položaja naučnika u Srbiji, odnosno neizvesnosti njihovih egzistencija. <https://www.nature.com/articles/d41586-018-07872-2>

Žene u nauci su važne društvene akterke, što podrazumeva da one istupaju sa svojim stavovima, vrednostima i pogledima na svet. Mnoge od njih smelo i kritički daju doprinos društvu, bore se za ljudska prava, protiv totalitarnih, autokratskih režima, diktatura i nacionalističkih ideologija, jasno ukazujući na opasne i destabilizujuće procese. Pored toga, same metodologije istraživanja žena u različitim društvenim i humanističkim disciplinama, posebno feminističke teorije, podstiču prepoznavanje i prevazilaženje konzervativnih pogleda, kanona i falogocentričnih epistemologija, koji su naročito nosioci naučnih ograničenja, sputavanja za iskorak ka dostignućima i novim saznanjima.⁶ Mnoge od njih glasno zastupaju principe akademske i naučne čestitosti, odgovornosti i nepristajanja na nepravde.

Kakva je primenljivost zakona i odredbi u praksi održivosti rodne ravnopravnosti i promovisanosti značaja žena u nauci? Da li pozicioniranje i vrednost doprinosa naučnica zavisi od standardnih profila, favorizovanja kvota ili epistemičkih različitosti? Da li je važno govoriti o problemima sa kojima se naučnice suočavaju posebno u domenu naučnih politika, evaluacija i na naučnom tržištu? Kakva su njihova životna iskustva, inkluzivna svojstva naspram projektovanih stereotipa i predrasuda? Da li je važno govoriti, pamtiti, evocirati i ispunjavati saznajne praznine o naučnicama, koje zaista treba da budu uzor, putokaz u širenju znanja, moralnih vrednosti i hrabrih aktivnosti kao dobrobiti za rod, nauku i društvo? Kako osnažiti, ohrabriti svaku želju, motiv, pregalaštvo mladih naučnica? Koliko poštovati one koje su u svom dugogodišnjem radu dale veliki doprinos, a na zalasku karijere bivale zaboravljene?

Ovo su pitanja koja su saradnice Etnografskog instituta SANU podstakla da osmisle i pokrenu projekat u okviru Uneskovog Programa participacije 2018/2019. pod nazivom *Položaj naučnica u društvu i na tržištu rada u Srbiji / The Status of Women Scholars and Scientists in the Labour Market and Society in Serbia*. Projekat je realizovan uz podršku Srpske akademije nauka i umetnosti, na čemu se posebno zahvaljujemo njenom predsedniku, akademiku Vladimiru S. Kostiću, kao i upravniku poslova, dr Bojanu Bugarčiću. Komisija Republike Srbije za saradnju sa Uneskom takođe je dala podršku predlogu projekta. Projekat je odobren, a za nas koje smo bile uključene u njegovu realizaciju predstavljalo je izazov da se u relativno kratkom periodu⁷ (maj 2019 – februar 2020) organizuju naučni seminar, naučna konferencija (sa propratnim događajima: dokumentarni film i izložba), a tokom 2020.

⁶ Lada Stevanović, iz pleoajea za Seminar.

⁷ Projekat je od strane Uneska odobren u maju mesecu 2019. godine i nakon finansijske procedure započet u novembru mesecu 2019. godine.

godine pripremi publikacija – zbornik radova i temat *Nauka i rod: sinhrona i dijahrona perspektive*, koji je objavljen u drugoj svesci *Glasnika Etnografskog instituta SANU* u 2020. Tokom tog perioda okupile su se saradnice, profesorke, istraživačice, koje su predano pomogle i podržale ovaj značajan projekat: Svenka Savić, Dragana Popović, Svetlana Slapšak, Dubravka Đurić, Daša Duhaček, Zorica Ivanović, Ivana Pantelić, Miroslava Malešević, Jelena Đorđević, Ljubinka Trgovčević. One su svojim dugotrajnim radom i delima doprinele podizanju svesti o značaju žena u društvu i rodnoj ravnopravnosti. Tako je Projekat od samog početka dao polet i pokretačku energiju u okupljanju istraživačica, profesorki, doktorantkinja i studentkinja.

Seminar

U okviru Projekta održan je postdiplomski seminar „Naučnice za naučnice – metodologije feminističkih istraživanja“, 29. novembra 2019. godine u konferencijskoj sali Etnografskog instituta SANU. Seminarom je rukovodila Lada Stevanović. Seminar je bio namenjen polaznicama i polaznicima doktorskih studija, a njih 17 učestvovalo je u ovom programu. Podsticajna predavanja organizovana su u četiri sesije koje su održale: Svenka Savić, Ivana Pantelić, Dubravka Đurić i Lada Stevanović. Predavanja su imala za cilj da podstaknu interesovanje za različite metodologije u prepoznavanju rodnihih tema, rodnihih aspekata istraživačkih fenomena i problema. Kako je naglasila Lada Stevanović u pledoajeu: „U predavanjima su predstavljena sopstvena istraživačka, teorijska i metodološka iskustva predavačica, koja omogućavaju mapiranje različitih feminističkih epistemologija, od kojih mnoge dele autorefleksivnost i interdisciplinarnost“. Seminar je podstakao polaznice na razmišljanja o sopstvenoj poziciji u akademskom okruženju i na diskusiju o problemima sa kojima se suočavaju. Okupljanje i upoznavanje mladih doktorantkinja, uspostavljanje dijaloga, razmena iskustava bili su dobar stimulans za solidarnost, bliskost, samopouzdanje, zbližavanje u prepoznavajućim željama i problemima. Kako su učesnice videle doprinos seminara? Za predavačice ovaj seminar bio je otvoreni forum dobrihi namera da se prenesu znanja, pokažu interesovanja u obogaćivanju percepcija i interaktivne komunikacije. Za učesnice seminara, mlade doktorantkinje, seminar je bio inspirativan i koristan za obogaćivanje znanja, idejni podstrek za samostalna istraživanja, za upoznavanje sa različitim metodologijama i istraživanjima rodnihih tema, za nova saznanja i perspektive o ženama u nauci i umetnosti. Nakon Seminara, doktorantkinje su se uključile u svoju matičnu akademsku sredinu sa name-

rom da kolegama i koleginicama prenesu saznanja sa Seminara, te na taj način motivišu i afirmišu akademsko napredovanje i opredeljenje za naučni rad.

Konferencija

Naučna konferencija „Naučnice u društvu“ održana je od 11. do 13. februara 2020. godine u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti. Otvaranje Konferencije održano je 11. februara u Svečanoj sali Srpske akademije nauka i umetnosti, obeležavajući time Internacionalni dan žena i devojaka u nauci pod pokroviteljstvom Uneska. Bio je to i izuzetan dan, jer je došlo blizu 100 naučnica iz zemlje i inostranstva u Srpsku akademiju nauka i umetnosti, okupljenih u zajedničkoj misiji – biti vidljive i prisutne. Došle su sa beogradskog i novosadskog univerziteta, iz naučnih instituta, sa prestižnih univerziteta i naučnih institucija iz Slovenije, Poljske, Bugarske, Austrije, SAD, Švedske, Crne Gore, Bosne i Hercegovine. Konferenciju su otvorile prof. dr Ivanka Popović, rektorka Univerziteta u Beogradu, prof. dr Tanja Veličković Ćirković, dopisni član SANU i Brankica Janković, poverenica za zaštitu ravnopravnosti, a učestvovalo je oko sedamdeset naučnica sa izlaganjima, predavanjima, predsedavanjima, diskusijama i izveštavanjem.⁸ Pored učesnica svakodnevno su bili prisutni zainteresovani članovi akademske zajednice, posebno sa fakulteta i instituta. Rad Konferencije odvijao se u okviru plenarnih predavanja (Dragana Popović, Dubravka Đurić, Svetlana Slapšak) i sesija. Panel „Naučnice u/o društvu“ fokusiran je na otvaranje pitanja o (polu)periferosti naučnica, neravnoteži u raspodeli akademskih moći, medijskoj trivijalizaciji, umrežavanju, ejdžizmu, intersekciji roda i nacionalnosti. „Naučne discipline i rodna ravnopravnost“ naziv je sesije u kojoj su bile predstavljene discipline – medicinska nauka, biomedicina, fizika, astrofizika, nauka o književnosti, etnologija, antropologija, pravna nauka, lingvistika, matematika, veterinarska medicina, istorija i tehničke nauke. Sesija „Regionalne i globalne paralele“ otvorila je pitanja i probleme naučnica koje su govorile o svojim naučnim iskustvima i strategijama na nivou naučnih politika država u kojima žive i rade. Izlaganja u okviru sesije „Feminističko znanje i obrazovanje kroz istoriju“ predstavljala su mapiranje različitih feminističkih epistemologija, analize ženskih istorija obrazovanja, razvoja ženske književnosti, umetnosti i kulture,

⁸ Zahvaljujemo na saradnji mlađim saradnicama iz Etnografskog instituta SANU i sa fakulteta: Sonji Radivojević, Sonji Žakuli, Biljani Anđelković, Ivani Ralović, Danijeli Mitrović, Ivani Dejanović, Teodori Jovanović, Tijani Hajduković, Marini Mandić, Bojani Bogdanović.

ženske štampe. „Biti naučnica – interpretacije“ je poslednja sesija u okviru koje su predstavljena istorijska nasleđa, životne priče istaknutih žena u nauci, njihov značaj u različitim naučno razvojnim etapama i društveno-političkim sistemima.⁹

Bogat sadržaj izlaganja zasnivao se na savremenim i raznovrsnim teorijsko-metodološkim pristupima, rezultatima empirijskih istraživanja, kritičkim interpretacijama, kontekstualnim analizama. Sadržaj Konferencije zasnovan je na širem akademskom kontekstu u osvetljavanju problema ne po sebi, nego zadirući u društvene, ekonomske i političke turbulencije, prelome, krize, rizike sa kojima je svet nauke / naučnica duboko isprepletan. U ta tri dana bilo je nenametljive glasnosti, prisnosti, inventivnosti, razumevanja i uzajamnosti; bilo je dubokog poštovanja i govora o svojim profesorkama i koleginicama kao prenositeljicama znanja i naučničkog iskustva. Svetlana Slapšak je, povodom održavanja Konferencije, napisala:

Našle su se zajedno bar četiri generacije naučnica, koje su se međusobno upoznavale, prepoznavale, istraživale, ocenjivale. Kolektivno sećanje se u ludom ritmu obnavljalo, raslo, discipline su se povezivale [...]. Objavljivanje zbornika označiće istorijski izlazak iz mašine za potiskivanje i zataškavanje, i za to su tri razloga: masovnost i motivacija, istraživanja prošlosti naučnica, sasvim izuzetan priliv mlade generacije, izvrsno školovanje naučnica, koje neće da se prilagode i zaborave svoje prethodnice, i otvorenost starijih, koje su ih jedva i konačno dočekale (Slapšak 2020).

Konferenciju su pratila dva događaja: film i izložba. Dokumentarni film *Naučnice u društvu – značajne, a nevidljive* urađen je u režiji Delimira Babića i po scenariju Miroslave Lukić Krstanović.

Istraživačice, izumiteljke, spisateljice, teoretičarke, aktivistkinje, kritičarke. Priznate, uvažene, ali diskriminisanе, zaboravljene. Nazovimo ih pravim imenom – naučnice. Stigle su do akademskih vrhova, a u društvu su ostale nevidljive, često potisnute, zaboravljene ili omalovažavane, ostavljajući svoja nasleđena znanja u tišini. Da li se zna o njima, piše, seća, uči ili pamti? A išle su i prolaze dugotrajnim putevima upornosti, istrajnosti, odgovorno gradeći svaku stepenicu svojih dostignuća, postajući uzori, boreći se protiv muške dominacije, uvek iznova dokazujući svoje prisustvo u društvu. Bile su žrtve tradicionalističkih skučenosti, sučeljavanja sa trivijalnim modelom žene, ali savremenice ubrzanih planskih emancipacija i slobode delovanja. (Iz scenarija dokumentarnog filma *Naučnice u društvu – značajne, a nevidljive*).

⁹ Većina izlaganja u integralnoj verziji objavljena je u ovom *Zborniku*.

Prezentacija publikacija učesnica skupa predstavljena je u vidu izložbe organizovane u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti tokom konferencije. Izložbu i virtuelnu prezentaciju priredili su Biljana Milenković Vuković i Milan Tomašević. U holu Akademije u vitrinama, izložene su 82 knjige kao svojevrsni omaž autorkama i njihovom naučnom radu. Mogle su se prelistati studije iz astrofizike, časopisi rodni studija sa feminističkom tematikom, monografije o rodnoj ravnopravnosti, zbornici radova, udžbenici i dr. A da se sve to ne bi završilo kao efemerni događaj za kratkoročnu vizuelizaciju, dizajnirana je virtuelna prezentacija na sajtu Etnografskog instituta SANU gde se mogu pratiti naslovi svih izloženih publikacija.

Naučnice u društvu – problemi

U okviru izlaganja i diskusija na konferenciji, istaknuti su mnogi problemi i pokrenuta pitanja, evidentna, ali potisnuta od strane onih društvenih i političkih činilaca, koji obezvređuju i nehajno se odnose prema naučnicama i njihovim često ponižavajućim statusima. To potvrđuju i radovi u ovom *Zborniku*. Navodim naznačene probleme:

Veliki resursi znanja, mala ulaganja i neusaglašene regulative – Naučnice ne predstavljaju samo ljudske resurse znanja, već i potencijale prezentovanja i prenošenja tog znanja. One pružaju svoj puni potencijal, ali postavlja se pitanje koliko je društvo to prepoznalo i omogućilo njihov dostojanstven život. Položaj naučnica je uslovljen državnim politikom prema nauci, za sada budžetska sredstva za nauku iznose 0,40% (2019/2020).¹⁰ Materijalna, finansijska i logistička ulaganja u takve resurse i potencijale nisu dovoljna, pa se postavlja pitanje u kom pravcu treba to poboljšati. To podrazumeva i veću finansijsku podršku, poboljšanje životnog i poslovnog standarda, veću ulaganja u stipendije za naučnički rad u zemlji i inostranstvu, veću ulaganja u prezentacije naučničkog rada (učešće na konferencijama, kongresima, predavanja i dr.) i finansijsku podršku za one naučnice koje odlaze u penziju, ukoliko se zna da je iz godine u godinu sve veća razlika između penzija i plata. Mali je broj fondova i konkursa koji u tome učestvuju (primer konkurs Za žene u nauci u partnerstvu Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, kompanije L'Oréal i Uneska – dodeljuje samo tri stipendije i to isključivo iz oblasti prirodno-matematičkih, bioloških i medicinskih nauka), dok se najmanje ulaže u usavršavanje naučnica iz društvenih, istorijskih i huma-

¹⁰ <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20200626-budzetska-izdvajanja-za-nauku-20192020/>

nističkih nauka. Selektivnu prednost u finansiranju projekata najviše imaju oni od nacionalnog značaja u kojima se favorizuje rodna ravnopravnost, dok su sistematska istraživanja koja prepoznaju prisutni rodni jaz i diskriminacije često okarakterisana kao „ženska“, manje važna. Naglašeno je *da postoji neusaglašenost u politici jednakih mogućnosti*. Marijana Pajvančić ističe da je normativni i strateški okvir rodne ravnopravnosti postavljen u Ustavu Srbije, dok politika jednakih mogućnosti nije dosledno operacionalizovana u strategijama i propisima o nauci i istraživanjima, posebno kada se radi o setovima propisa o naučnoj karijeri, napredovanju, rodnom balansu u istraživačkim timovima, upravljačkim i nadzornim telima.

Odsustvo istorijskog nasleđa o znamenitim naučnicama i njihovim dostignućima – Obrazovanje i edukacija su u potpunosti zanemarili poznavanje istorije naučnica koje su dale svoj doprinos (nema ih u školskim udžbenicima, nedovoljno je napisanih publikacija, mnogo je neobrađenih tema, a predavanja na tu temu su retka). Malo se zna i ističe značaj žena pionirki u određenim naučnim disciplinama. U obrazovnim programima primetna je nedovoljna podrška za razvoj znanja i edukaciju o dostignućima naučnica kroz istoriju. Biti naučnica kroz istorijske narative i kulturu sećanja, razbija ma koju istovrsnost, unificiranost i totalitet, ukazujući na autentične i često tegobne puteve u postizanju onoga čemu su težile i želele da ostave u nauci i životu. Njihov značaj nikada nije bio dovoljno istican. Šta i kako se zna o Anici Savić Rebac, Smilji Kostić-Joksić, Kseniji Atanasijević, Mirjani Vukićević Karabin, Milevi Filipović, Marici Radojčić, Margiti Hercl, Ani Cimer, sestrama Janković, Ninoslavi Radošević? Ne samo marginalizovane, one su i omalovažavane i ideološki tumačene.¹¹ Drugi vid istorijskog nasleđa odnosi se na paralele rodni politika u okviru različitih disciplina i diskursa. Stoga je bilo korisno čuti izlaganja koja kroz kritičku prizmu govore o odnosu roda i nauke o književnosti, o istoriji naučnica u prirodnim naukama, o naučnicama u istoriji etnologije i antropologije, vizantologiji. Larisa Orlov Vilimono- vić naglašava da homogenizaciji istorijske nauke više odgovara muška dominacija, „muški etos“, pri čemu se žene često ne uklapaju u tu homogenizaciju.

Nedovoljna vidljivost, podrška i osnaživanje pojedinačnih i zajedničkih poduhvata rodni edukacija i programa – Malo se zna, ali je evidentno da su uz veliki entuzijazam i znanja ostvareni programi rodni studija poslednjih dvadeset godina. Intenzivirani su programi, projekti, konferencije, studije, publikovane monografije, koje ukazuju na značaj nauke u društvu sa aspekta roda. Spomenuću samo neke od značajnih rezultata na polju proučavanja

¹¹ Jedan broj radova u ovom *Zborniku* posvećen je ovim znamenitim naučnicama.

žena u nauci: Centar za ženske studije (Beograd) i Centar za rodne studije Univerziteta u Novom Sadu dali su neprocenjiv pečat unapređenju rod-nih studija i uspostavljanju akademskih programa ka afirmaciji i motivaciji uključivanja studenata i studentkinja. Pokretanje feminističkih biblioteka (časopisa *Genero*, *ProFemina*, *Ženske studije*, *Knjiženstvo*) postali su neizostavna literatura praćenja problema odnosa nauke i roda. U okviru Projekta TARGET Univerziteta u Beogradu, 2018. godine donet je Plan za postizanje rodne ravnopravnosti. Ovaj dokument je dao smernice u promovisanju rodne ravnopravnosti na svim nivoima: antidiskriminacione politike, kodeksa profesionalne etike kao garanta funkcionisanja pravno-administrativnog sistema. Prvi korak bio je prikupljanje i prezentacija podataka o studentskoj i nastavničkoj populaciji. Ali šta ovde nedostaje? Svi navedeni centri, programi i projekti nisu imali dovoljno podrške u osnaživanju od strane državnih institucija, toliko da se njihov opstanak često dovodi u pitanje (Daša Duhaček, Svenka Savić).

Nedovoljna povezanost pojedinaca i institucija u naučnoj saradnji – Do sada se pokazalo da se bavljenje temom naučnica i rodne ravnopravnosti uglavnom odvijalo u okviru projekata ili samostalnih istraživanja, pri čemu nije bila uspostavljena dovoljna koordinacija i saradnja kada su u pitanju raznovrsni naučni angažmani. Tome u prilog ide i činjenica da nije bilo dovoljno javnih i naučnih debata na tu temu, koje su najeksplicitniji pokretači neposrednih komunikacija i uvida šta ko radi i koliko je potrebno povezivanje.

O položaju žena u nauci se govori s vremena na vreme – Teme i pitanja o položaju žena u nauci su i prisutna i neprisutna, ali bez promotera ona su brzo padala u zaborav. Ovo je naglasila Ivanka Popović, rektorka Univerziteta u Beogradu na otvaranju konferencije. Činjenica je da osim retkih programa i platformi (TARGET, Univerzitet u Beogradu) nema kontinuiranog rada i povezivanja naučnica, dobre volje da se uspostave saradnje i pokrenu neke aktivnosti. Obično se konferencije, skupovi, liste „uspešnih žena“ završavaju nekim linkom, zbornikom, da bi potom svaka protagonistkinja otišla na svoju stranu u samosavladvanju prepreka, svaka učaurena u svom naučnom životu.

Nezastupljenost rodno osetljivih tema u istraživanjima – Nedovoljna je podrška za rodno osetljive teme i projekte, koji imaju odgovorne ciljeve, što sve zajedno predstavlja nedovoljno i neadekvatno integrisanje rodne dimenzije u naučna istraživanja. Ukoliko postoje projekti (posebno u društvenim i humanističkim naukama) koji obrađuju rodno osetljive teme, njima se ne poklanja pažnja i često su marginalizovani. O tome je najviše bilo reči u izla-

ganjima Svenke Savić (Centar za rodne studije u Novom Sadu), Larise Orlov Vilimonović, Ane Kolarić, Katarine Lončarević. Govorilo se i o nevidljivim preprekama kada je na primer reč o odnosu intersekcije roda i nacionalnosti (Karolina Lendak-Kabok).

Strateške prepreke na relaciji privatnog života i javnog delovanja – Postoje strateške prepreke (na relaciji privatnog života i javnog delovanja), koje naučnice sputavaju da se osećaju i deluju ravnopravno u okviru akademske i naučno-istraživačke zajednice (Isidora Jarić, Jelena Čeriman i Irena Fiket).

Trivijalizacija u oblikovanju identiteta naučnica – Prisustvo rodni predrasuda o ženama u nauci marginalizuje njihov položaj jer se stereotipizacija kreće u pravcu oveštalih obrazaca kao što su patriotizam, patrijarhalnost i vezivanja za tradicionalne uloge žene. U takvoj trivijalizaciji posebno prednjače mediji – „Patriotkinje, domaćice, majke, lepotice [...]“, kako je Sanja Lazarević Radak nazvala svoje izlaganje.

Nevidljivost naučne dijaspore – Postoji delimičan uvid (kvanitativni i kvalitativni) u naučni rad naučnica, posebno njihovog doprinosa u inostranstvu. Oskudna medijska informisanost i akademski uvid u rezultate i dostignuća naučnica u dijaspori dovode i do nedovoljne zainteresovanosti i angažovanosti u pogledu isticanja značaja i poboljšanja položaja naučnica u Srbiji. U javnom sektoru malo se ističu naučnička dostignuća. Tatjana Rosić Ilić naglašava da se o naučnom radu naših ljudi u inostranstvu (dijaspore) često ne zna ništa ili je u domenu medijskog senzacionalizma.

Moć upravljanja na margini – Postoji rodna neuravnoteženost na rukovodećim pozicijama na univerzitetima, u istraživačkim institutima, u različitim komisijama koje evaluiraju naučni rad, te u telima koja donose odluke o raspodeli projektnih sredstava namenjenih naučnim istraživanjima (Maja Živković i Aleksandra Stanković).

Moć znanja i kvote – Rasprava se vodi i oko veće zastupljenosti žena u nauci, što je nesrazmerno sa niskom stopom učešća žena na visokim akademskim i rukovodećim pozicijama. S jedne strane, naučnice i naučnici su stavljeni u ravnopravan položaj u okviru postupaka o načinu vrednovanja i kvantitativnim i kvalitativnom iskazivanju naučno-istraživačkih rezultata. S druge strane, rodna ravnopravnost žena u nauci ne predstavlja isključivo jedinstvo zarad borbe da ih ima više (osvajanje kvota i skorova), već je u pitanju njihova hijerarhijska zastupljenost i moć odlučivanja. Konačno, kvote jesu važne ukoliko nisu instrument u postizanju političkih i ideoloških poena, a što je najvažnije ostaju pojedinačni doprinosi izvan kvota. [...] Kvote se mogu sma-

trati kao mera za istorijski nasleđene društvene prepreke koje sprečavaju žene da zauzmu mesta koja zaslužuju (Zorica Mršević 2007, 253).

Ejdžizam, vreme posle – Ne postoji dovoljna briga države i društva za naučnice pred kraj radnog staža u smislu njihovog priznanja i dalje egzistencije. Država, društvo i naučna zajednica ne poklanjaju dovoljno pažnje i brige za naučnice koje odlaze u penziju, kao i mogućnosti njihovog daljeg doprinosa i angažmana. S druge strane, postoji generacijski jaz i nedovoljan kontinuitet u prenošenju znanja (Dragana Popović i Tatjana Rosić Ilić).

Akademizam i aktivizam – Da li je društvo spremno da usvaja mnoge identitete i uloge žena u nauci, odnosno sva pozicioniranja njihovih angažmana, aktivizama i akademizama? Očito nije. To je problem koji naučnice ograničava na standardna naučna delovanja sa distance i s one strane društvene realnosti. Kako Magdalena Sztandara naglašava, to je stalno premeštanje između podrške i unutrašnje kritike, kao pripadanja i distanciranja.

Mogućnosti i inicijative

Izaći iz anonimnosti problema ja – naučnica, a ostajući u *sopstvenoj sobi*, značilo je udružiti inicijative i mogućnosti u pravcu – šta i kako dalje? Završna diskusija sa predlozima i utiscima Konferencije predstavlja početak za sve buduće aktivnosti, empatije, solidarnosti, saradnje i povezivanja, koji bi trebalo da postanu prepoznati među naučnicama i naučnicima kao karika za društveno i akademsko delovanje. Čuli su se i ovi predlozi:

- Rodna ravnopravnost i značaj naučnica treba da postane vidljiva **kroz raznovrsne aktivnosti, javne prezentacije – konferencije, seminare, predavanja** u okviru akademske zajednice, što podrazumeva permanentno skretanje pažnje na značaj žena u nauci i nauke uopšte (Ervin Dabižinović). Pa ipak, ovi događaji treba da izađu iz isključivo međusobne priče naučnica o sebi. Potrebno je obuhvatiti širi dijapazon sagledavanja položaja nauke u društvu (Zorica Ivanović).
- Za podsticaj značaja žena u nauci najvažniji je **obrazovni sistem u nastavnim programima** i izgradnja antidiskriminatornih modela u obrazovanju (Daša Duhaček).
- **Istorijsko nasleđe predstavlja važan potencijal kulture sećanja i saznanja** (arhive, istraživanja, filmska i foto dokumentacija, životne priče i ženski narativi). Korisno je pravljenje baza podataka o brojnim ženama u nauci – kao i različitih datoteka u onlajn bazama (Dragana

Popović). Dobri primeri su *Portal za žensku i rodnu istoriju* (Istorijski institut) koji je osnovala Ana Stolić i projekat *Knjiženstvo* (Biljana Dojčinović).

- Predlog Svenke Savić je da se na osnovu istorijskog koda o znamenitim naučnicama izaberu one koje bi se iz godine u godinu našle na **poštanskim markama**.
- Neophodna je veća zastupljenost i podrška (finansijska i logistička od strane države) za **projekte rodno osetljivih tema** koji su izvan formalizovanih granica u međuprostoru transdisciplinarnosti. Maja Stanojević je dala predlog da se otvore fondovi za finansiranje raznovrsnih programa za naučnice i o naučnicama.
- Neophodno je podstaći stvaranje platformi, **baze podataka ka pokretanju virtuelnih zajednica** o naučnicama svih disciplina (Tatjana Rosić Ilić). Olga Atanacković je dala dobar primer postojanja virtuelne baze BAZA u okviru katedre za astronomiju.
- Vladana Vukojević je predložila da se organizuju **mentorske grupe (onlajn mentorstvo)** za potrebne konsultacije, odnosno programi kroz koje bi mlade kolegice imale kome da se obrate za naučne savete i pomoć. Daša Duhaček predlaže da mentorski program treba povezati sa planom za rodnu ravnopravnost Univerziteta u Beogradu.
- Aleksandra Pavićević predlaže **udruživanje naučnica različitih disciplina i institucija** kako bi se izbeglo dosadašnje grupisanje, kao na primer onih sa instituta i sa fakulteta ili prirodnih, društvenih i humanističkih nauka.
- **Publikovanje** radova o položaju naučnica treba da postane kontinuirani proces u vidu štampanja ne samo monografija, leksikona, zbornika i postojećih rodno orijentisanih časopisa, već i prodor u časopise koji nisu isključivo rodno orijentisani (primer su temati u *Glasniku Etnografskog instituta SANU* 2019. i 2020. godine, urednici Lada Stevanović, Mladena Prelić, Milan Tomašević).
- **Međunarodna saradnja naučnica** jeste neizostavan vid komunikacije i saradnje, koji mnoge naučnice nikad nisu ni prekidale, posebno na prostoru bivše Jugoslavije, ali za to je potrebna i državna finansijska podrška.
- Predlog Svetlane Slapšak je da se osnuje **Ženska akademija nauka (ŽANA)**, a ime mora imati istorijsku težinu. Predlog je da se artikuliše organizacija koja bi udruživala žene u nauci, a koja bi započela sa javnim

delovanjem i obrazovanjem. To bi bila otvorena akademija i za muškarce. Za početak ništa nije potrebno osim interneta, vremena i rada.

Na kraju ili na početku – ovaj Projekat je okupio veliki broj naučnika, žena u nauci, još jednom započevši i nastavivši njihovu vlastitu i zajedničku borbu u daljem osvajanju ne *osvojenog* nego dostojanstvenog puta u svetu nauke i društva. Potrebno je to samo prepoznati, podržati, pomoći i uspostaviti dugotrajan proces.

Literatura

- Blagojević Hjuson, Marina. 2015. *Sutra je bilo juče: Prilog društvenoj istoriji žena u drugoj polovini 20. veka u Jugoslaviji*. Novi Sad: Zavod za ravnopravnost polova.
- Mršević, Zorica. 2007. *Ka demokratskom društvu: izborni sistem kvota*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Popović, Dragana. 2012. *Žene u nauci: od Arhimeda do Ajnštajna: osvajanje osvojenog*. Beograd: Službeni glasnik.
- Prelić, Mladena, Miroslava Lukić Krstanović i Milan Tomašević. 2020. *Knjiga apstrakata. Naučna konferencija 'Naučnice u društvu'. 11–13. februar 2020. godine*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Prelić, Mladena i Milan Tomašević, ur. 2020. Temat „Naučni rad i rod – sinhrona i dijahrona perspektiva“. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 68 (2).
- Ristić, Ljiljana. 2012. *Prve hemičarke u Srbiji*. Beograd: Centar za promociju nauke i Srpsko hemijsko društvo.
- Stevanović, Lada, ur. 2019. Temat „Rod i Red. Rodni režim u kulturi – kroz istoriju i danas“. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 67 (2).
- Trgovčević, Ljubinka. 2003. *Planirana elita – O studentima iz Srbije na evropskim univerzitetima u 19. veku*. Istorijski institut, posebna izdanja 43. Beograd: Istorijski institut.

Linkovi i portali

- With science 'held back by a gender gap', Guterres calls for more empowerment for women and girls. <https://news.un.org/en/story/2020/02/1057111>
- International Day of Women and Girls in Science. <https://en.unesco.org/commemorations/womenandgirlinscienceday>
- CWTS Leiden Ranking 2019. <https://www.leidenranking.com/ranking/2019/list>
- Serbia is rethinking science – but the reforms could cost hundreds of jobs. <https://www.nature.com/articles/d41586-018-07872-2>

Budžetska izdvajanja za nauku, 2019/2020. <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20200626-budzetska-izdvajanja-za-nauku-20192020/>

Slapšak, Svetlana. 2020. „Žene u Akademiji“. *Peščanik*. <https://pescanik.net/zene-u-akademiji/>

Miroslava Lukić Krstanović

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA, BELGRADE

To be a Woman in Science: Problems and Perspectives. About the Institute of Ethnography Project Supported by UNESCO

Why is it important to talk about, and fill in the knowledge gaps of women scholars and scientists? These and other questions were the theme of the project of the Institute of Ethnography of Serbian Academy of Science and Arts under the auspices of UNESCO Participation Program 2018/2019, entitled *The Status of Women Scholars and Scientists in the Labour Market and Society in Serbia*. The Project consisted of the following programs: a seminar “Women Scholars for women Scholars – Methodologies of Feminist Researches”; “Women Scientists in Society”, a conference with more than 70 participants from Serbia and abroad; exhibition of publications by women scientists and scholars; and a documentary film *Women Scientists and Scholars in Society – Significant but Invisible*. Both the project, and the public debate raised important questions related to the status and position of women scholars and scientists, such as: gender inequity in research funding; deficient knowledge, heritage and social memory of historic women scholars and scientists; lack of information about the importance of women scholars and scientists in a society; trivialisation in the shaping of identity of women in science; absence of gender sensitive topics; invisibility in the country of origin of scientists and scholars who emigrated (especially female); problems of ageism; problems of feminist activism in academia and so on.

Keywords: project, women scientists and scholars, status, UNESCO, Serbia, problems.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

305-055.2(082)
001:929-055.2(082)

НАУЧНА конференција Научнице у друштву (2020 ; Београд)

Naučnice u društvu : radovi sa konferencije održane od 11. do 13. februara 2020. u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti u Beogradu / urednice Lada Stevanović, Mladena Prelić, Miroslava Lukić Krstanović. – Beograd : Etnografski institut SANU, 2020 (Beograd : 4print studio). – 456 str. : graf. prikazi, tabele ; 24 cm

Na spor. nasl. str: Women scholars and scientists in society. – „Zbornik ... predstavlja jedan od rezultata projekta Položaj naučnica u društvu i na tržištu rada u Srbiji Etnografskog instituta SANU. Projekat je podržan u okviru Programa Participacije Uneska 2018–2019.“ —> str. 5. – Radovi na srp. i engl. jeziku. – Tiraž 300. – Str. 11–15: Predgovor / Urednice. – Napomene i bibliografske reference uz radove. – Bibliografija uz svaki rad. – Summaries.

ISBN 978-86-7587-106-4

- a) Жене – Наука – Зборници
- b) Научнице – Дискриминација – Зборници

COBISS.SR-ID 29027849